HANDLEIDING
voor
het grootbrengen van
jonge wilde konijnen en hazen

Een uitgave van

Dierenbescherming
afdeling Utrecht en omstreken

Postbus 10000
3505 AA Utrecht
www.dierenbescherming-utrecht.nl

Inhoudsopgave

1. Inleiding 3

2. Wat is een wild konijn en wat is een haas? 4

3. Het aantreffen van jonge wilde konijnen en hazen 6

4. Opvang van gevonden jonge wilde konijnen en hazen 8

Datum en vindplaats
Konijn of haas?
Leeftijdsbepaling
Huisvesting
Warmte
Voeding, de eerste 24 uur
Voedingsformule
Voedingsschema
Voedingsmethode
Hoe pak je de dieren vast?
Gedrag tijdens de fles- en speenperiode

5. Terug in de natuur: uitwennen en uitzetten 14

Wanneer, welke leeftijd?
Huisvesting
Voeding
Gedrag tijdens de uitwenfase
Enting myxomatose en VHD
Gedrag tijdens het uitzetten

6. Ziekten 17

Diarree
Gasophoping
Wormen
Coccidiose

Bijlage 1 Voorbeeld voor notitie voedingsschema
Bijlage 2 Eetbare kruiden en planten voor wilde konijnen en hazen
Bijlage 3 Schadelijke en giftige planten voor wilde konijnen en hazen

Copyright: Dierenbescherming afdeling Utrecht en omstreken en Stichting Eekhoornopvang Nederland.
Copyright foto's: Opvang Dierenbescherming afdeling Utrecht en omstreken (Joke Amons) en Stichting Eekhoornopvang Nederland (Jaap Holtslag).

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgevers.

1. Inleiding

In Nederland zijn vele organisaties en particulieren die zich bezighouden met het opvangen en grootbrengen van jonge wilde konijnen en hazen. Iedereen doet het anders maar bijna iedereen kampt met hetzelfde probleem, namelijk het hoge sterftecijfer. Het hoge sterftecijfer wordt meestal veroorzaakt door diarree, gasophoping en longontsteking. Er blijkt dan ook grote behoefte te zijn aan een goed werkende voedingsformule en een daarbij behorend voedingsschema. Graag willen wij naar aanleiding van de goede resultaten hierin bijdragen. Zo hoeft niet iedereen het wiel opnieuw uit te vinden en hebben hopelijk vele dieren baat bij onze bevindingen.

Na jarenlang tobben met zelfgemaakte melkvoeding (flesvoeding) zoals: melk, slagroom, olie en bambix en enkele kant en klare melkpoeders voor honden en katten van verschillende merken, was er niet de overtuiging dat deze ingrediënten een volledige melkvoeding zouden zijn voor het met de hand grootbrengen van jonge wilde konijnen en hazen.
Een ingewikkelde en niet succesvolle voedingsformule en een daarbij hoog sterftecijfer onder deze groep jonge wilde dieren was de aanleiding voor de Stichting Eekhoornopvang Nederland om de Dierenbescherming afdeling Utrecht en omstreken in 1999 te helpen met het ontwikkelen van een nieuw flesprogramma. Ervaring met het grootbrengen van zo'n duizend jonge eekhoorns en andere diersoorten in combinatie met de kennis van een in Amerika op de markt gebrachte serie volledige melkpoeders had tot resultaat dat in het jaar 2000 een groot aantal jonge wilde konijnen en hazen op eenvoudige wijze met succes werden grootgebracht. Slechts een combinatie van twee melkpoeders en een voedingsschema van twee tot maximaal drie maal per dag zorgde voor een enorme ommezwaai naar een laag sterftecijfer en een groot aantal dieren dat kon worden teruggezet in de natuur.

In deze handleiding zullen de verschillen tussen wilde konijnen en hazen worden genoemd, wat nu te doen als je een jong dier vindt, hoe een voedingsformule en –schema er uit kan zien en hoe deze jonge dieren moeten worden terug gewend en uitgezet in de natuur.

Joke Amons
Medewerker Opvang
Dierenbescherming afdeling Utrecht en omstreken

Mieke Holtslag
Voorzitter Stichting Eekhoornopvang Nederland

Januari 2004

2. Wat is een wild konijn en wat is een haas?

Alvorens te beginnen met het met de hand grootbrengen van jonge wilde konijnen en/of hazen is het noodzakelijk te weten wat de verschillen tussen deze wilde dieren zijn. Ogenschijnlijk lijken wilde konijnen en hazen veel op elkaar, maar er zijn wel degelijk grote verschillen die zeer belangrijk zijn in de aanpak van de flesvoeding en het proces daarna.
Hieronder volgt een korte beschrijving van wilde konijnen en hazen.

Wilde konijnen en hazen zijn zoogdieren en behoren tot de orde der *Lagomorpha (Haasachtigen)*. Zij behoren dus niet tot de knaagdieren: het verschil is dat haasachtigen achter de grote bovensnijtanden een paar stifttanden hebben.

Wilde konijnen *(Oryctolagus cuniculus)*

Het wilde konijn, of beter gezegd het Europese Konijn, komt voor in West- en Midden Europa en in het zuiden van Scandinavië met uitzondering van de hooggebergten. De mens heeft voor verdere verspreiding in andere werelddelen gezorgd zoals Amerika en Australië met nogal desastreuze gevolgen. Wilde konijnen hebben een getickelde vacht, de zogenaamde wildkleur: de ondervacht is zeer dicht en de bovenste laag heeft een lichtbruine kleur met een zwarte top. De buik en de onderkant van de staart is wit. Een volwassen wild konijn weegt gemiddeld 1½ tot 2½ kilo. Het wilde konijn kan in theorie 8 tot 9 jaar oud worden maar wordt in de praktijk gemiddeld maar 1 tot 2 jaar.

Wilde konijnen zijn koloniedieren. Ze leven in kleine familiegroepen met een duidelijke rangorde. Wilde konijnen hebben een voorkeur voor zandige bodems in halfopen landschappen. Ze graven een ondergronds gangenstelsel met vele zijholen en (vlucht)tunnels. Drachtige voedsters maken aan het eind van een van de tunnels een zogenaamde wentel (kraamhol) dat met gras en haren van de onderbuik wordt bekleed. Hier worden de jongen geboren en gezoogd.
Na een draagtijd van ongeveer 30 dagen worden in de periode januari tot en met juli twee tot drie maal per seizoen 3 tot 9 jongen geboren. Jonge wilde konijnen zijn nestblijvers: de jongen komen kaal, blind en doof ter wereld en hebben geen tanden. Na enkele dagen begint de vacht te groeien, na tien dagen gaan de ogen open en na twee weken komen de oren overeind. Moederkonijn komt een tot tweemaal per dag langs om haar jongen te zogen. Als de jongen drie weken oud zijn komen ze voorzichtig uit het hol tevoorschijn en beginnen ze zelf te eten. Na vier weken worden de jongen gespeend, dat wil zeggen dat de moeder de jongen vanaf dat moment niet meer zoogt. Met vier tot vijf maanden zijn de dieren geslachtsrijp.
Wilde konijnen zijn voornamelijk in de schemering en de nacht actief. Na zonsondergang komen ze tevoorschijn om in de buurt van het hol te eten. Hun voedsel bestaat vooral uit eiwitrijke en lichtverteerbare plantendelen zoals scheuten en wortels van grassen en kruiden en loten van jonge struiken en bomen. Buiten het hol keutelen ze op een vaste plek. Sommige keutels worden weer opgegeten (coprofagie).

Wilde konijnen hebben nogal eens een afwijkende vachtkleur, vooral een geheel zwarte vacht (melanisme) komt relatief vaak voor. Alhoewel vaak wordt aangenomen dat deze dieren losgelaten tamme konijnen zijn, blijken hier mogelijk andere verklaringen voor te zijn. Omdat afwijkende vachtkleuren op de waddeneilanden veel meer voorkomen dan op het vasteland, schijnt de afwijking te maken te hebben met de mate van predatie. Op het vasteland worden kleurafwijkingen door roofdieren als de vos en de buzing zeer snel opgemerkt en maken deze konijnen geen schijn van kans. Op de waddeneilanden echter, waar deze predatoren vaak ontbreken, kan de genetische afwijking blijven voortbestaan.

Hazen ***(Lepus europaeus)***

De Europese Haas komt voor in geheel Europa, behalve in IJsland en Noord Scandinavië. Hazen zijn groter dan wilde konijnen. Ze hebben grotere poten en langere oren. De vacht is grijs-, rood- of geelbruin, de buik en de onderkant van de staart zijn wit, de wangen zijn geel en de toppen van de oren zijn zwart.
Een volwassen haas weegt gemiddeld 3 tot 5 kilo.
Een haas wordt gemiddeld 4 tot 5 jaar oud.
Hazen leven solitair en komen alleen bij elkaar tijdens de paartijd. Bekende taferelen zijn de boksende mannetjeshazen in het voorjaar.
Hazen graven geen holen. Ze maken een ondiepe kuil (leger) waar ze rusten. Hazen hebben een voorkeur voor gras- en bouwland en hebben hun leger bij bosranden, onder heggen, of in het hoge gras.

Na een draagtijd van zes weken worden in de periode januari tot en met oktober ongeveer vier maal per seizoen twee tot vier jongen in het open veld geboren. Jonge hazen zijn nestvlieders: de jongen zijn bij de geboorte behaard, de ogen zijn open, de oren staan overeind en ze hebben al tanden. Moederhaas verlaat direct na de geboorte haar jongen. De jonge hazen verlaten na een of enkele dagen de geboorteplek. Ze komen daar echter elke dag na zonsondergang weer terug. Moederhaas komt vlak daarna om de jongen te zogen totdat ze ongeveer een maand oud zijn.
Hazen zijn voornamelijk actief in de vooravond en ’s nachts. Ze eten grassen, kruiden, graan, maïs, klaver en aardappelen. In sommige literatuur wordt zelfs genoemd dat ze soms een (woel)muis eten.
Hazen keutelen verspreid door hun voedselgebied. De keutels zijn twee keer zo groot als die van wilde konijnen.

Belangrijke doodsoorzaken van wilde konijnen en hazen zijn ziekten (zoals bij konijnen myxomatose en VHD), het verkeer, de landbouw en de jacht. Ieder jaar schieten jagers in Europa 6 tot 12 miljoen konijnen en 1½ miljoen hazen dood.

3. Het aantreffen van jonge wilde konijnen en hazen

Het allerbelangrijkste bij een betoog over wilde konijnen en hazen is voorlichting. Bij het publiek is er weinig bekend over de leefwijze, het gedrag en voortplanting van deze wilde dieren. Mensen komen tegenwoordig overal; men trekt steeds meer de natuur in en dat wat nog natuur is ligt steeds dichter bij de bewoonde wereld. En als je dan een jong dier zogenaamd “moederziel alleen” aantreft denken mensen al snel dat het jonge dier door de moeder verlaten is.

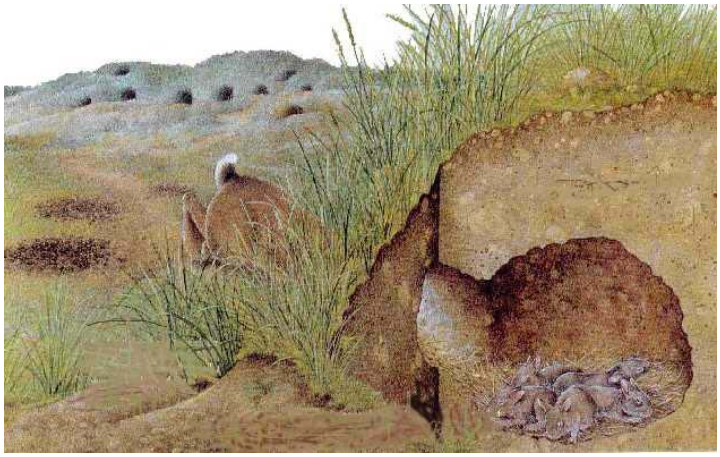

Jonge wilde konijnen
In het algemeen zal men nooit een nest jonge wilde konijnen zomaar aantreffen omdat wilde konijnen immers hun jongen werpen en zogen in een wentel (kraamhol) onder de grond. Als jonge wilde konijnen dan ook worden aangetroffen kan je er meestal van uitgaan dat de situatie niet in orde is.

Voorbeelden uit de praktijk waar jonge wilde konijnen zijn aangetroffen:

- wentel uitgegraven door een roofdier
- kat komt thuis met een jong wild konijn
- een wild konijn dat haar nest in een zandbak heeft geworpen
- een nest dat tevoorschijn komt bij werkzaamheden op een bouwterrein

In deze situaties is opvangen en met de hand grootbrengen noodzakelijk.

Jonge hazen
Jonge hazen daarentegen liggen in het open veld en worden door voorbijgangers bijna altijd ten onrechte opgepakt en meegenomen. Eenmaal opgepakt is de exacte locatie waar het jonge dier lag meestal niet meer terug te vinden en is het onmogelijk het dier terug te leggen. Opvangen en met de hand grootbrengen is dan de enige optie.

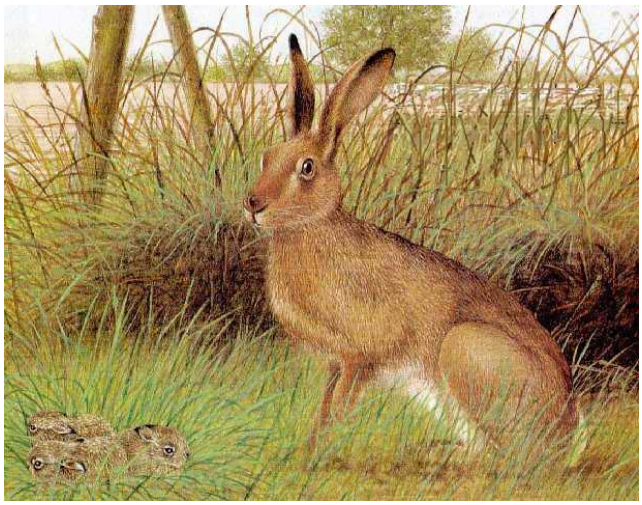

Algemene richtlijnen voor het wel of niet oppakken van jonge wilde konijnen en hazen:

- Laat jonge wilde konijnen en hazen liggen waar ze liggen. Ook al liggen de dieren eenzaam en verlaten in het veld, de moeder komt altijd terug. Onderneem pas actie
  - als zeker is dat de moeder dood is door bijvoorbeeld een kat, een hond of een auto
  - als een nest jonge wilde konijnen op een bouwterrein of een andere onveilige plek wordt aangetroffen
  - als een kat of een hond met een jong wild konijn of haas in zijn bek thuis komt
- Als jonge wilde konijnen of hazen al zijn opgepakt en de vindplaats is niet meer exact te achterhalen, zorg dan dat de dieren zo snel mogelijk worden vervoerd naar een speciaal opvangadres.
  - Probeer nooit zonder ervaring een jong wild konijn of jonge haas met de hand groot te brengen. Gespecialiseerde opvangadressen hebben meer ervaring: dit maakt de overlevingskans voor het dier veel groter. Bovendien hebben zij vaak meerdere jonge wilde konijnen en/of hazen in de opvang en kunnen jonge dieren vanwege het sociale aspect zonodig aan elkaar gekoppeld worden. Jonge dieren groeien in de natuur immers ook met soortgenoten op.
  - Geef jonge dieren **nooit** (gewone) melk of pap.
  - Houd de dieren warm (klein doosje met nestmateriaal zoals hooi, oude lappen of een kruikje).
  - Zorg voor zo weinig mogelijk stress zoals harde geluiden, honden, katten, kinderen.

4. Opvang van jonge wilde konijnen en hazen

Datum en vindplaats
Noteer altijd de datum en de exacte vindplaats van de gevonden dieren. Uit een uitgebreide beschrijving van de vindplaats is al een heleboel informatie te halen, bijvoorbeeld of het een konijn of een haas betreft en welke de fysieke condities van de dieren zouden kunnen zijn.
Het is dus erg belangrijk om de vinder goed uit te vragen en naam en telefoonnummer te noteren voor het geval er later nog vragen zijn. Ook kan na de opvangperiode de medewerking van de vinder nog belangrijk zijn bij het terug zetten van de dieren in de natuur. Uiteindelijk zou er ook nog de mogelijkheid kunnen zijn de opgevangen dieren weer terug te zetten op de plek waar ze gevonden zijn.

Konijn of haas?
De eerste belangrijke vraag is: is het gevonden dier een konijn of een haas? De vindplaats geeft daar mogelijk al een antwoord op maar de uiterlijke kenmerken zijn vooral de belangrijkste aanknopingspunten.

Jonge wilde konijnen
Jonge wilde konijnen worden kaal, blind en doof geboren. De kleur van de huid is niet roze, zoals bij tamme konijnen, maar donker, blauwgrijs.
Bij de geboorte wegen ze ongeveer 50 gram.
Jonge wilde konijnen worden meestal met meerderen aangetroffen.

Jonge hazen
Jonge hazen worden geboren met een vacht, de ogen zijn open en de oren staan overeind. Bij de geboorte wegen ze ongeveer 80 tot 100 gram. De vacht is langer en grover dan dat van een konijn en vaak hebben jonge hazen een witte vlek op de kop. Jonge hazen worden meestal alleen, soms met een of twee soortgenootjes gevonden.

Het verschil
De foto geeft een goed voorbeeld van het verschil tussen een jong wild konijn van ruim twee weken oud (links) en een jonge haas van een week oud (rechts). Daarnaast is duidelijk het verschil in de vachtstructuur, de kleur en de bouw te zien.

Leeftijdsbepaling
Voor een leek ziet een jong wild konijn van twee weken oud er precies zo uit als een pasgeboren haas. Het is dus belangrijk het verschil te kennen en te kunnen zien omdat een voedingsschema van een pasgeboren haas er heel anders uitziet dan dat van een wild konijn van twee weken oud. Naast uiterlijke kenmerken zoals vacht, ogen open/dicht is de weegschaal het belangrijkste meet-instrument. Aan de hand van het gewicht is de leeftijd te bepalen.

	Wild konijn		**Haas**	
	Gewicht	Uiterlijke kenmerken	Gewicht	Uiterlijke kenmerken
1 dag	50 gram	Kaal, navel zichtbaar Ogen dicht, oren plat	80-100 gram	Volledig behaard Ogen open
3 dagen		Vacht begint te groeien		
1 week	100 gram		125 gram	
10 dagen		Ogen gaan open		
2 weken	150 gram	Oren komen overeind	175 gram	
3 weken	200 gram		250 gram	
4 weken	250 gram		300 gram	
5 weken	300 gram		350 gram	
6 weken	350 gram		400 gram	

Huisvesting
De dieren zijn van het vervoer gestresst en vaak onderkoeld. Zorg voor een rustige plek in een afgezonderde kamer. Gebruik de eerste dagen een plastic bak als huisvesting. Een plastic bak houdt de warmte beter vast dan een traliekooi. Gebruik als bodembedekking een oude witte handdoek: zo is goed te zien hoe de keuteltjes er uit zien en of het jonge dier zelf plast. Een jong wild konijn dat de ogen al open heeft, krijgt een klein handje hooi in de hoek van de bak om aan te knabbelen. Dit geldt ook voor jonge hazen. Zolang de jonge dieren warmte nodig hebben is het verstandig de dieren in deze plastic bak te houden. Als nestmateriaal kan dan een extra handdoekje gebruikt worden.
Als de jonge dieren ongeveer twee weken oud zijn kunnen ze in een kooi met als bodembedekking oude kranten, zaagsel en veel hooi.

Warmte
Zorg eerst voor een goede lichaamstemperatuur alvorens met voeden te beginnen. Een onder-koeld dier kan voeding niet verteren. De lichaamstemperatuur van konijnen is 38.3 - 39.6 graden Celsius. De lichaamstemperatuur van hazen is 37.8 – 39.4 graden Celsius.
Pasgeboren konijnen kunnen zichzelf nog niet op temperatuur houden ondanks het nestmateriaal en de lichaamswarmte van hun nestgenoten. Kunstmatige warmte is daarom noodzakelijk, zeker tot twee weken na de geboorte. Jonge hazen kunnen zichzelf beter warmhouden: de eerste week na de geboorte is kunstmatige warmte belangrijk, daarna is het afhankelijk van de conditie van de dieren.

Er zijn verschillende mogelijkheden om de jongen warm te houden:

1. <u>Warmtelamp</u>
   Gebruik hiervoor een speciale stenen warmtelamp van 60 Watt (Elstein). Hang de warmtelamp ongeveer 60 tot 65 cm boven de plaats waar de kleintjes liggen. Onbehaarde dieren moeten geheel onder de warmtelamp liggen, voor behaarde dieren kan de plastic bak zo neer gezet worden dat de dieren de mogelijkheid krijgen om niet onder de lamp te hoeven liggen.

2. Elektrisch dekentje
   Een elektrisch dekentje kan de eerste twee weken na de geboorte direct onder het nest in de kooi geplaatst worden. Na een leeftijd van twee weken moet het elektrisch dekentje onder de kooi geplaatst worden. Onbehaarde dieren moeten geheel op het elektrisch dekentje liggen; voor behaarde dieren kan het elektrisch dekentje zo neergelegd worden dat de dieren de mogelijkheid krijgen om niet op het dekentje te hoeven liggen.
3. Kruik of warmwaterzak
   Een kruik of een warmwaterzak is de minst goede keuze omdat deze langzaam afkoelt en de jongen daardoor onderkoeld raken en doodgaan. Met name de nacht is een groot probleem omdat dan minstens drie tot vier keer de kruik vervangen moet worden. De kruik moet altijd omwikkeld worden met bijvoorbeeld een handdoek om te voorkomen dat de jongen met het hete rubber in contact komen.

Voeding, de eerste 24 uur

De eerste 24 uur in de opvang zijn van levensbelang. Geef de eerste 24 uur geen melkvoeding maar geef elke drie uur 1 à 2 ml elektrolyten. Elektrolyten is een kant en klare zout/suikeroplossing en bestaat uit een zakje met poeder dat gemengd moet worden met afgekoeld gekookt water. Een elektrolytenoplossing is onder verschillende namen en merken te koop bij de dierenarts en bij de apotheek. De oplossing dient in de koelkast bewaard te worden en is maximaal 24 uur houdbaar.

Meestal willen de jonge dieren in het begin niets drinken en is het moeilijk om het spuitje/speentje in het bekje te krijgen. Probeer voorzichtig aan de zijkant van het bekje het spuitje of speentje naar binnen te brengen want het bekje is teer en raakt snel beschadigd. Begin na 24 uur langzaam de melkvoeding op te bouwen afhankelijk van de leeftijd van de dieren. Zie het voedingsschema.

Zeer jonge konijnen en hazen moeten geholpen worden bij het plassen. Neem een zachte tissue en wrijf snel over het geslachtsdeel om zo de urinestroom op gang te brengen. Blijf dit net zolang doen totdat er geen urine meer uitkomt.
Poepen kunnen de jonge dieren wel direct zelf. Houd goed in de gaten of het ronde droge keuteltjes blijven. Zie voor diarree hoofdstuk 6.

Wegen

Weeg de dieren dagelijks op een vast tijdstip. Gebruik hiervoor altijd een digitale weegschaal die tot op de een of twee gram nauwkeurig kan wegen.
De eerste 24 uur en de dagen daarna zullen de dieren in gewicht afnemen. Na ongeveer een week wordt het gewicht stabiel en zal daarna toenemen. Zolang de dieren de eerste dagen slecht drinken is het aan te raden meerdere keren per dag melk aan te bieden: dus in plaats van 3 keer bijvoorbeeld 4 à 5 keer per dag.

Voedingsformule

Wilde konijnen en hazen zogen hun jongen in de natuur een tot tweemaal per dag. Het zogen duurt slechts enkele minuten. De moedermelk is dan ook zeer rijk aan vetten en eiwitten zodat de jongen snel kunnen groeien.
De natuurlijke moedermelk van konijnen en hazen verschilt nauwelijks in samenstelling.
Het is echter bijna onmogelijk om deze samenstelling na te bootsen met zelfgemaakte melk.

De gebruikte voedingsformule bestaat uit twee verschillende melkpoeders. Door het mengen van deze melkpoeders wordt het juiste vet- en eiwitgehalte bereikt dat nagenoeg gelijk is aan de moedermelk van wilde konijnen en hazen.

Overzicht analyse van moedermelk en melkpoeder

	Eiwit	Vet	Lactose
Konijn	32.0 %	49.0 %	6.0 %
Haas	31.0 %	46.0 %	5.0 %
Multi Milk + KMR	32.2 %	49.6 %	5.6 %

De basismelk heet Multi Milk en de toevoeging heet KMR (Kitten Milk Replacer).
De mengverhouding:
3 delen Multi Milk + 1 deel KMR + 5 delen water.
Op 4 delen poeder moet 5 delen gekookt, lauw water.
Eerst de twee poeders goed vermengen en dan pas het water erbij. Dan goed schudden tot de poeders geheel zijn opgelost. De melk dient na afkoeling in de koelkast bewaard te worden en is maximaal 24 uur houdbaar.

KMR is verkrijgbaar in vloeibare vorm en in poedervorm. Aangezien het mengsel voor jonge konijnen en hazen bestaat uit twee poeders kan de vloeibare vorm niet gebruikt worden omdat de juiste verhouding dan niet berekend kan worden. Bovendien is de vloeibare KMR duurder.
KMR en Multi Milk zijn in principe verkrijgbaar bij de dierenarts. Omdat het dure producten zijn hebben de meeste dierenartsen het niet op voorraad.

De melkproducten en de benodigde materialen zijn verkrijgbaar bij Stichting KonijnenBelangen, zie hiervoor het bestelformulier op de website. Hier staat ook het telefoonnummer voor alle nodige support.
www.konijnenbelangen.nl
e-mail: info@konijnenbelangen.nl

Na bestelling worden de producten direct opgestuurd zodat geen kostbare tijd verloren gaat.

Voedingsschema
Het onderstaand voedingsschema is een richtlijn om mee te beginnen.
In de literatuur wordt vaak aangegeven dat de hoeveelheid te geven voeding 10% van het lichaamsgewicht zou moeten zijn. In de praktijk blijkt dit niet altijd te kloppen.

LET OP: De hoeveelheden zijn alleen van toepassing voor de genoemde melkpoeders.

VOEDINGSSCHEMA

Dag 1:
5 à 6 keer 1 à 2 ml elektrolytenoplossing

Voorbeeld wilde konijnen			**Voorbeeld hazen**		
Gewicht	Hoeveelheid	Frequentie	Gewicht	Hoeveelheid	Frequentie
50 gram	2 à 3 ml	3 x daags	100 gram	4 ml	3 x daags
60 gram	3,5 ml	3 x daags	125 gram	6 ml	3 x daags
70 gram	3 à 4 ml	3 x daags	150 gram	8 ml	2 x daags
80 gram	4,5 ml	3 x daags	175 gram	9 ml	2 x daags
90 gram	5,5 ml	3 x daags	200 gram	12 ml	2 x daags
100 gram	7 à 8 ml	2 x daags	225 gram	14 ml	2 x daags
150 gram	10 ml	2 x daags	250 gram	16 ml	2 x daags
200 gram	12 ml	2 x daags	300 gram	18 ml	2 x daags
300 gram	15 ml	2 x daags	350 gram	20 ml	1 x daags
350 gram	15 à 17 ml	1 x daags	400 gram	stoppen	
400 gram	stoppen				

Aanvulling voedingsschema
- Verwarm de benodigde hoeveelheid voor één voeding tot ongeveer 38 graden Celsius (lauwwarm). Gebruik bij voorkeur een flessenwarmer of gebruik de au-bain-mariemethode. Gebruik nooit een magnetron om voeding te verwarmen!
- Zolang de dieren de eerste dagen slecht drinken is het aan te raden meerdere keren per dag melk aan te bieden: dus in plaats van 3 x bijvoorbeeld 4 à 5 x per dag.
- Bij het overschakelen van 3 x per dag naar 2 x per dag, de hoeveelheid melk geleidelijk verhogen in een tijdsbestek van twee dagen.

Jonge wilde konijnen krijgen vanaf het moment dat de ogen open zijn (10 dagen) altijd hooi. Als ze twee weken oud zijn ook gemengd konijnenvoer, een stukje gedroogd bruin brood, een stukje wortel en dan langzaam steeds meer groenvoer. Probeer zoveel mogelijk (geplukt) groen van buiten te geven, zoals bijvoorbeeld paardebloemblad en grassen (zie bijlagen). Geef geen sla of koolsoorten.
Jonge hazen krijgen vanaf het begin altijd hooi. Vanaf een week oud een stukje gedroogd bruin brood, stukje wortel en dan langzaam steeds meer groenvoer. Alles met hele kleine beetjes.
Voor zowel wilde konijnen als hazen geldt dat ze altijd de beschikking moeten hebben over vers drinkwater. Geef dit in een bakje en niet in een fles; in de natuur hangt immers ook geen waterfles!

Voedingsmethode

Gebruik altijd om te beginnen een 1 ml spuitje omdat deze langzaam druppelt. Grotere spuitjes laten de vloeistof sneller door waardoor het risico bestaat dat de vloeistof in de luchtpijp of longen gespoten wordt. Als dit gebeurt gaan de dieren zeer snel rochelen en krijgen ze meestal longontsteking. Onderneem dan onmiddellijk actie en ga direct naar de dierenarts voor medicijnen/antibiotica (bijvoorbeeld Baytril).
Gebruik nooit flesjes, ook al zijn deze speciaal ontwikkeld voor jonge dieren. Voor deze kleine diersoorten zijn ze absoluut ongeschikt: de juiste hoeveelheid melk is niet af te lezen en de dieren krijgen veel te veel voeding in een keer binnen. Dit kan tot bovenstaande problemen leiden. Als er melk uit de neus komt gaat de vloeistof te snel: laat de vloeistof dan langzamer in het bekje stromen. Als de dieren eenmaal goed drinken, stap dan over op een 3 ml spuitje.
Het is prettig als er een speentje gebruikt kan worden. Speentjes zijn verkrijgbaar bij dé Konijnenstichting.
Maak na het voeden het bekje rondom schoon met een lauwwarm nat doekje. Opgedroogde melk rondom de bek leidt tot korsten. Dit gaat stinken en leidt uiteindelijk tot (tijdelijke) kaalheid.

Hoe pak je de dieren vast?

Zeer jonge dieren kunnen nog niet zelfstandig staan: neem de jonge dieren goed in de hand en let op dat het achterlijfje er niet bij bungelt. Leg de jonge dieren niet echt op hun rug, maar houd ze een beetje schuin (ongeveer 45 graden). Zodra ze goed zelf op vier pootjes kunnen zitten en ze het drinken goed door hebben, kunnen ze gewoon staan.

Gedrag tijdens de fles- en speenperiode

Jonge wilde konijnen en hazen zien er zeer vriendelijk en aaibaar uit. Toch is het belangrijk het contact met de dieren zoveel mogelijk te beperken om de dieren wild te houden. Praat daarom niet tegen de dieren en aai ze nooit. Kom alleen om te voeden en laat ze daarna weer met rust.

- <u>Jonge wilde konijnen</u>

Jonge wilde konijnen lijken in de opvang tam te worden. Het is echter een fabel dat wilde konijnen tam worden in gevangenschap. Hier zijn vele generaties fokken voor nodig. Eenmaal buiten in de uitwenfase komt ogenblikkelijk het instinct weer boven en worden wilde konijnen erg schuw.
In de opvang vinden jonge wilde konijnen het prettig om een nest van hooi te hebben. Ze zijn altijd bij elkaar en verblijven graag onder het hooi. Op oudere leeftijd zijn ze zeer actief. Ze proberen te graven en zetten het hele verblijf op de kop.
Jonge wilde konijnen zijn gemakkelijke eters. Ze eten al snel hooi, gemengd konijnenvoer, stukje oud bruin brood, grassen, groenten en fruit.

- <u>Jonge hazen</u>

Jonge hazen zitten meestal stil op een plek. Op oudere leeftijd worden ze onhandelbaar: ze grommen, bijten en zijn niet meer te hanteren. Het is moeilijk om ze te benaderen, op te pakken en onveilige situaties liggen dan ook op de loer (door het tegenspartelen kan de rug breken).
Hazen zijn moeilijke eters. Van konijnenvoer, brood en groenten moeten ze in het begin niets hebben, ze lopen alleen een beetje warm voor alfalfa. Dit kan betrekkelijk lang duren. Ineens gaat de knop om en eten ze uitstekend gemengd konijnenvoer en de rest.

5. Terug in de natuur
Uitwennen en uitzetten

Eenmaal geflest en gespeend breekt een belangrijke fase aan, namelijk het terug zetten in de natuur. Van een beschutte kooi met konijnenvoer binnenshuis naar een weiland met grassprieten en vijanden is een hele grote overgang. Het is dan ook noodzakelijk de jonge dieren weer te laten wennen aan buiten (uitwennen) met de daarbijbehorende voeding. Zonder uitwennen zijn de jonge dieren ten dode opgeschreven.
Zoals gezegd is het een fabel dat wilde dieren in gevangenschap tam worden en terug in de natuur niet zullen overleven. Wilde dieren in gevangenschap houden is dierenleed. Het is uiteraard moeilijk te achterhalen hoe het de gefleste dieren vergaat als ze eenmaal zijn uitgezet maar levenslange gevangenschap is voor deze wilde dieren geen optie. De uitwenfase en het gebied waar de jonge dieren worden uitgezet zijn dan ook erg belangrijk. Het behoeft geen betoog dat het na alle tijdsbesteding en kosten omtrent het flessen van jonge wilde konijnen en hazen niet de bedoeling is dat de jonge dieren in het wild geen optimale kans hebben. Het blijft echter de natuur.

Wanneer, welke leeftijd?
Moederkonijn en –haas zogen hun jongen drie tot vier weken. In de opvang duurt het vaak wat langer omdat de start meestal moeizaam is. Het gewicht van de jonge dieren (vanaf ongeveer 400 gram) en hun eetgedrag zijn de belangrijkste criteria. De jonge wilde dieren zijn dan ongeveer vijf tot zes weken oud. Hazen zijn tegen die tijd al behoorlijk onhandelbaar en laten zich nog amper hanteren. Belangrijk is natuurlijk dat de dieren zelf eten, zowel grassen, paardenbloemblad (groenvoer) als gemengd konijnenvoer.

Uitwennen

Afbouwen van de melkvoeding, toename in lichaamsgewicht en het zelf eten van gemengd konijnenvoer en groenvoer zijn de drie criteria dat de jonge wilde dieren naar buiten kunnen om terug te wennen in de natuur. Vanaf april tot en met eind oktober is het geen probleem de dieren uit te wennen en uit te zetten. In november echter is het weer vaak al te koud en te nat. Er is bijna niets meer te eten en met name wilde konijnen hebben niet meer de gelegenheid zich aan te sluiten bij een groep en/of zelf een hol te graven. Na november is de enige optie om de jonge wilde dieren tot en met het volgende voorjaar in de opvang in een buitenren te huisvesten. De ren moet optimale beschutting bieden tegen kou, wind en regen. Vooraf aan de overwintering is het belangrijk om de jonge dieren te seksen en de rammen en voedsters apart te huisvesten om te voorkomen dat zij zich voortplanten.
Voor het uitwennen moet minimaal twee weken uitgetrokken worden.

Huisvesting
De beste locatie is een beschutte plek, zo ver mogelijk van de bewoonde wereld en de bijbehorende geluiden. Het is wel belangrijk dat de dieren goed in de gaten gehouden kunnen worden, minimaal een maal per dag, om te zien of ze goed eten en niet ziek zijn.
Een buitenren van minimaal twee vierkante meter (1 x 2 m en ongeveer 80 cm tot 1 m hoog), liever groter, met daarin een tocht- en vochtvrij nachthok op poten van minimaal 40 x 80 cm. Door het hok op poten te zetten kunnen de dieren beschutting vinden onder het hok. Met name konijnen zitten hier graag onder. De ren moet worden ingegraven want konijnen graven zich er onderuit.
Om toch in de graafbehoefte te voorzien is het leuk om het gaas zo'n 50 tot 80 cm in te graven. De ren kan verder aangekleed worden met wat takken ter beschutting. Bouw het niet te vol want konijnen trekken graag een sprintje. De ren moet voor een gedeelte aan twee zijkanten worden gedicht voor een eventuele overwintering en ook de bovenkant moet voor een gedeelte overkapt zijn.

Voeding
Geef de jonge wilde dieren op een vast moment op de dag te eten. Ververs elke dag het gemengde konijnenvoer, het groenvoer en het water.
Pluk zoveel mogelijk verschillende soorten grassen, muur, paardenbloemblad en kruiden (zie bijlagen). Het menu kan aangevuld worden met een stukje gedroogd bruin brood en wortel.

Gedrag tijdens de uitwenfase
In de uitwenfase zitten de konijnen meestal onder of achter het buitenhok, ze graven het liefst holen onder de grond. Hazen zitten vaak in het hok en zijn weinig actief.
De eerste week in de uitwenfase wordt er nauwelijks of niet gegeten. Blijkbaar is er veel stress door het vervoer, een andere omgeving, geluiden en de temperatuur. Vooral konijnen schieten bij toenadering angstvallig weg. Na een week beginnen ze te eten, ze laten zich echter moeilijk zien. Hazen laten zich meer zien.

Uitzetten

Als de jonge dieren goed zijn gewend aan de buitentemperatuur en de aangeboden voeding en de dieren gedragen zich schuw, dan is het tijd om de dieren uit te zetten. Voor het uitzetten is het belangrijk een gebied te vinden waar andere wilde konijnen dan wel hazen aanwezig zijn, maar waar niet gejaagd wordt en zo min mogelijk natuurlijke vijanden zijn.
Waar wilde konijnen zijn, zijn meestal geen hazen en andersom. Informeer bij de plaatselijke boswachter of terreinbeheerder. Zij hebben meestal goede kennis van een bepaald gebied en kunnen adviseren waar konijnen- en hazenpopulaties leven.
In het algemeen is het leefgebied van wilde konijnen te herkennen aan de zogenaamde konijnen-heuvels, meestal aan de rand van een bebost of struikachtig gebied. Hazen verblijven meer in een weiland omringd door greppels en bos.
Zet nooit een jong wild konijn midden op een bestaande konijnenheuvel. Het wordt onmiddellijk als indringer gezien. Zet het jonge dier op veilige afstand. Hazen kunnen het beste aan de rand van een weiland worden uitgezet.
Van april tot en met eind oktober, uiteraard afhankelijk van de weersomstandigheden, kunnen jonge wilde konijnen en hazen uitgezet worden. Op de dag van het daadwerkelijke uitzetten en de daaropvolgende dagen is het belangrijk dat het weer redelijk droog is, er geen storm woedt, de temperatuur schommelt tussen de tien tot vijftien graden Celsius en de nachten niet te koud zijn. Het weer moet enkele dagen stabiel zijn.
Het beste tijdstip van uitzetten is in de loop van de ochtend zodat de jonge wilde dieren de hele dag de tijd hebben om een schuilplaats te zoeken en te vinden.

Enting myxomatose en VHD
Het is raadzaam konijnen in te laten enten tegen de twee veel voorkomende en dodelijke konijnenziektes, namelijk:
- Myxomatose
Myxomatose leidt ieder jaar weer tot aanzienlijke sterfte onder wilde en tamme konijnen.
De verspreiding van de ziekte kan op verschillende manieren verlopen. De belangrijkste is via stekende insecten zoals vlooien, muggen en vliegen. Ook is besmetting via direct contact en materialen mogelijk. Preventieve maatregelen zijn daarom van essentieel belang.
Jonge konijnen zijn gevoeliger dan volwassen dieren. Jonge konijnen kunnen vanaf de leeftijd van een maand ingeënt worden.
- VHD Viral Haemorragic Disease
VHD is een zeer besmettelijke en meestal dodelijke konijnenziekte. De ziekte kan zich snel via o.a. mest, besmette dieren en materialen verspreiden.
Jonge konijnen kunnen vanaf de leeftijd van 8 weken ingeënt worden.

Het is raadzaam beide inentingen op de leeftijd van 8 weken te laten geven. Twee maal een bezoek aan de dierenarts geeft één keer onnodige stress.

Gedrag tijdens het uitzetten
Vervoer de jonge wilde dieren in een reismand met daaroverheen een oude handdoek of deken. Laat de reis zo kort mogelijk duren. Zet de reismand open en geef de dieren de gelegenheid om zelf tevoorschijn te komen. Help ze een handje als het te lang duurt.
Jonge wilde konijnen verkennen langzaam de omgeving.
Jonge mannetjeshazen nemen (vaak) gelijk de benen. Ze gaan op verkenning uit. De jonge vrouwtjeshazen zijn erg afwachtend. Ze blijven lange tijd bij elkaar op een plek zitten en verspreiden zich vervolgens.

6. Ziekten

De bedoeling van het opvangen en flessen van jonge wilde konijnen en hazen is dat de dieren uiteindelijk weer worden terug gezet in de natuur. Als het om gezondheidsredenen niet mogelijk is dat de dieren zich in het wild kunnen redden, dan is het raadzaam het desbetreffende dier te euthanaseren. Hierbij kan gedacht worden aan een dier met een gecompliceerde fractuur, hersenletsel, etc. Een goede voedingsformule en een goed bijbehorend voedingsschema met de genoemde melkpoeders geeft over het algemeen tijdens de flesperiode weinig gezondheids-problemen. Diarree en gasophoping zijn vaak een gevolg van teveel of verkeerde voeding.

Diarree
Bij diarree is het verstandig tijdelijk terug te gaan naar een elektrolytenoplossing.
Geef dit ongeveer 24 uur en probeer dan weer een melkvoeding. Gaat de diarree niet binnen 24 uur over, laat dan mestonderzoek doen om te kijken of inwendige parasieten een rol spelen. Is dit niet het geval, geef dan in overleg met een dierenarts een antibioticum. Bijvoorbeeld Sulfatrim Drops. Dosering: 0,25 ml per kilo lichaamsgewicht, gedurende minimaal 5 dagen.

Gasophoping
Gasophoping is een levensbedreigende situatie met vaak een dodelijke afloop. Snel handelen is dus van levensbelang. Er zijn medicijnen die goed resultaat geven. Te onderscheiden zijn:
- Reguliere medicijnen: Equate is de merknaam en simethicon is de werkzame stof. Equate bevat 20 mg simethicon per 0,3 ml. Er zijn ook tabletten en vloeistof onder de naam Aeropax verkrijgbaar. De werking is hetzelfde, alleen moet hiervan veel meer toegediend worden en dat gaat niet altijd even makkelijk. Equate is te bestellen via www.konijnen.nl
- Homeopatische medicijnen: Carbo vegetabilis D6 en Petroselinum D6.
Als het dier nog eet, geef dan verse peterselie.

Wormen
Er kunnen verschillende soorten wormen in de mest van konijnen en hazen voorkomen. Van wormen kunnen de dieren (stinkende) diarree krijgen en slecht eten. Ze voelen zich duidelijk niet lekker. In de mest bevinden zich de wormeieren. Verzamel de mest van drie opeenvolgende dagen (een paar keutels per dag). Microscopisch mestonderzoek bij een dierenarts geeft uitsluitsel. Ontwormen geeft goede resultaten.
- Flubenol is een uitstekend middel. Het medicijn (als pasta) oraal toedienen gedurende 5 dagen. Dosering: 0,1 ml pasta per 200 gram lichaamsgewicht, na drie weken herhalen.
- Iverguantel Drops. Dosering: 0,5 ml per kilo lichaamsgewicht, eenmalig.

Coccidiose
Er bestaan vele soorten (lever- en darm)coccidiose. De meeste soorten veroorzaken een infectie in de darmen. Er zijn vele tegenstrijdige verhalen over coccidiose. Zo zegt de een dat de eitjes van coccidiose, de zogenaamde oöcysten, niet altijd in de mest te vinden zijn en de dieren dus ineens inwendig een explosie van coccidiose kunnen krijgen en plotseling sterven. Anderen zeggen dat coccidiose wel degelijk door mestonderzoek aan te tonen is. In de mest bevinden zich de oöcysten. Verzamel de mest van drie opeenvolgende dagen (een paar keutels per dag). Microscopisch mestonderzoek bij een dierenarts geeft uitsluitsel.
- Een van de te gebruiken middelen bij coccidiose is Appertex.
Dosering: 1 tablet per kilogram lichaamsgewicht gedurende 5 dagen, na drie weken herhalen. Tablet(ten) oplossen in een klein beetje water en in de bek spuiten.
- Het meest bekende middel tegen coccidiose is Toltrazuril Drops.
Dosering: 0,4 ml per kilo lichaamsgewicht, gedurende 3 dagen.

Het verschil tussen wormeieren bij een besmetting met wormen of oöcysten bij een besmetting met coccidiose is moeilijk vast te stellen. De meeste dierenartsen hebben weinig of geen ervaring met dit specifieke onderzoek. Een parasitoloog is dan de aangewezen persoon.
Voor zowel een worm- en/of coccidiose-infectie geldt dat de mede gehuisveste soortgenoten ook behandeld moeten worden. Daarnaast moet de huisvesting grondig worden ontsmet (Halamid).

Bijlage 1

SCHEMA VOOR HET MET DE HAND GROOTBRENGEN VAN
JONGE WILDE KONIJNEN EN HAZEN

Diersoort		Herkomst	
Leeftijd		Conditie	
Nummer		Bijzonderheden	

Datum	**Gewicht**	**Voeding**	**Frequentie**	**Hoeveelheid ml**	**Warmte**	**Medicatie**	**Mestonderzoek**	**Bijzonderheden**

Bijlage 2

EETBARE PLANTEN VOOR WILDE KONIJNEN EN HAZEN

Paardebloem- *Taraxacum* spec.
Onbeperkt

Duizendblad- *Achillea millefolium*
Onbeperkt

Herderstasje- *Capsella bursa-pastoris*
Jonge rozetten

Dovenetels- *Lamium* spec.
Beperkt, als versnapering

Weegbree- *Plantago* spec.
Onbeperkt, reguleert de darmfunctie

Distels- *Cirsium* spec.
Gedroogd, als hooi

Zevenblad- *Aegopodium podagraria*
Onbeperkt, urinedrijvend

Karwij- *Carum carvi*
Beperkt, deflatuerend

Boerenwormkruid- *Tanacetum vulgare*
Onbeperkt, voorkomt wormen en indigestie

Zuring- *Rumex* spec.
Zeer beperkt, altijd mengen

Wilgenroosje- *Chamaenerion angustifolium*
Beperkt

Kleefkruid- *Galium aparine*
Vers!

Melde en ganzenvoet- *Chenopodium* spec.
Beperkt, altijd mengen

Brandnetel- *Urtica* spec.
Jonge scheuten of gedroogd, als hooi

Melkdistels- *Sonchus* spec.

Klein hoefblad- *Tussilago farfara*
Beperkt, voorkomt trommelzucht

Zilverschoon- *Potentilla anserina*

Kruiskruid- *Senecio* spec.

Gele ganzenbloem- *Chrysanthemum segetum*

Kamille- *Matricaria* spec.
Gedroogd, werkt anti-septisch

Herik- *Sinapis arvensis*

Reigersbek- *Erodium* spec.
Altijd mengen

Kromhals- *Anchusa arvensis*
Vers

Cichorei- *Cichorium intybus*

Duizendknoop- *Polygnum* spec.
Altijd mengen

Spurrie- *Spergula arvensis*

Hennepnetel- *Galeopsis tetrahit*

Wilde peen- *Daucus carotus*

Bijvoet- *Artemisa* spec.

Klis- *Arctium* spec.
In geringe hoeveelheid

Bijlage 3

SCHADELIJKE EN GIFTIGE PLANTEN VOOR WILDE KONIJNEN EN HAZEN

*__Aronskelkfamilie__
-*Diefenbachia* spec.
-Gatenplant- *Monstera deliciosa*
-*Philodendron* spec.
-Aronskelk- *Arum* spec.
-Slangenwortel- *Calla palustris*
-Vredeslelie- *Zanthedeschia* spec.
-Kalmoes- *Acorus* spec.
-Olifantsoor- *Caladium* spec.

*__Leliefamilie__
-Lelies- *Lilium* spec.
-Hyacinten- *Scilla* spec.
-Tulpen- *Tulipa* spec.
-Herfststijlloos- *Colchium* spec.
-Aloë- *Aloë* spec.
-Salomonszegels- *Polygonatum* spec.
-Look- en uiachtigen- *Allium* spec.
-(sier)Asperge- *Asparagus* spec.
-Lelie der dalen- *Convallaria* spec.
-Vogelmelk- *Ornithogalum* spec.
-Kievitsbloem- *Fritillaria* spec.
Keizerskroon

*__Narcisfamilie__
-Amaryllis- *Hippeastrum* spec.
-Clivia *spec.*
-Narcis- *Narcissus* spec.
-Sneeuwklokje- *Galanthus* spec.

*__Maagdenpalmfamilie__
-Oleander- *Nerium* spec.
-Maagdenpalm- *Vinca* spec.
-Woestijnroos- *Adenium* spec.

*__Boterbloemfamilie__
-Boterbloem- *Ranunculus* spec.
Ranonkels
-Wildemanskruid- *Pulsatilla* spec.
-Kerstroos- *Helleborus* spec.
-Anemonen- *Anemone* spec.
-Monnikskap- *Aconitum* spec.
-Akelei- *Aquilegia* spec.
-Ridderspoor- *Delphinium* spec.

*__Nachtschadefamilie__
-Aardappel- *Solanum* spec.
Bitterzoet
Oranjeboompje
Nachtschade
-Tomaat- *Lycopersicon* spec.
-Engelenbazuin- *Brugmansia* spec.
-Doornappel- *Datura* spec.
-Wolfskers- *Atropa bella-donna*
-Bilzenkruid- *Hyoscyamus niger*
-Tabak- *Nicotiana* spec.
-Lampionplantje- *Physalis* spec.

*__Wolfsmelkfamilie__
-Kerstster- *Euphorbia* spec.
Kroontjeskruid
Christusdoorn
Wolfsmelk
-Wonderboom- *Ricinus* spec.
-Croton- *Codiaeum* spec.

*__Vingerhoedskruidfamilie__
-Vingerhoedskruid- *Digitalis* spec.
-Toorts- *Verbascum* spec.

*__Kamperfoeliefamilie__
-Struikkamperfoelie- *Lonicera* spec.
Sneeuwbes
Klimmende kamperfoelies

*__Naaldbomenfamilie__
-Venijnboom- *Taxus* spec.
-Sparren- *Picea* spec.
-Dennen- *Pinus* spec.
-Zilversparren- *Abies* spec.
-Levensbomen- *Thuja* spec.
-Jeneverbes- *Juniperus* spec.
-Cipressen- *Cupressus* spec.